

az „Egy övezet – egy út” infrastruktúrájának építéséhez. A kazahok Oroszország miatt sem tudnak nyugodtan aludni. Vlagyimir Putyin kijelentette, hogy élni fog a beavatkozás jogával, amikor csak bajba kerül az orosz kisebbség – márpedig Kazahsztán népességének egyötödét oroszok teszik ki.

A kazah kormány közelről sem jár el olyan törvénysértő módon, mint némely szomszédja. A másként gondolkodók hangját azonban elnyomják a médiában, az elnök bírálata tabunak számít, és Nazarbajevet 98 százalékos többséggel választották újra a 2015-ös választáson. Az elnök ez év júliusában töltötte be hetvenhetedik életévét, és nem igazán van utódja. Tavaly a szenátus tagjai közé iktatta lányát, amelynek nyomán találgatások indultak el, hogy vajon nem őt szánja-e a bársonyszékbe. „Megkezdődött az átmeneti időszak” – jegyezte meg egy megfigyelő Aszتانában, miközben az alkotmánymódosítások új tervezetéből idézett. Bárki is lenne az utód, ezek csökkentenék az elnöki hatáskört, míg megőriznék Nazarbajev különleges „örökös elnöki” státuszát. Ily módon továbbra is teljes védelmet élvezne a letartóztatása esetén, sőt bankszámlái körül sem lehetne kutakodni.

(*The Economist*)

Salvatore Babones

Amerikai tienhszia: az Egyesült Államok mint az új „Középső Birodalom”

Kína felemelkedése az Egyesült Államok viszonylagos lassú hanyatlása nyomában a nemzetközi tanulmányok központi narratívájává vált századunk kezdete óta. Vajon helyes-e ez a gondolkodási séma? Kína növekedése lassul, ahogy a közepes jövedelmi státusz elérése felé halad, az Egyesült Államok gazdagsága és hatalma még mindig jóval többet nyom a latban Kínáénál. Ha Kína egy napon az Egyesült Államok fölébe „kerekedne” is, ez akkor sem fog még évtizedekig vagy évszázada-

dokig megtörténni, attól függően, mit értünk „felülkerekedés” alatt. Azonban még ezeket az USA hanyatlásáról szóló óvatos számításokat is áthatja némiképp az emberi társadalom elavult, államközpontú szemlélete. A huszonegyedik századi világrendszer az Egyesült Államok köré összpontosul, de nem azon belül működik; az egyének világszerte különféle hierarchiák részei, amelyek alapvetően amerikai ideológiára és irányultságra épülnek. Függetlenül attól, hogy egyetértenek-e az USA politikájával, támogatják-e az amerikai elnököt vagy éppen átléphetik-e az Egyesült Államok határait, a sikerorientált egyének az amerikai világ mellett döntenek – máskülönben globális társadalmi kirekesztettséggel kell szembenéznük. Ez éppolyan igaz Kína esetében is, mint bárhol a világon; és talán még igazabb a kínaiakra, mint bárki másra. (Részlet az *Amerikai tienhszia: kínai pénz, amerikai hatalom és a történelem vége* című könyvből)

Salvatore Babones amerikai szociológus, a Sydney-i Egyetem kutatója. Könyvének címe: *Amerikai tienhszia: kínai pénz, amerikai hatalom és a történelem vége* [*American Tianxia: Chinese money, American power and the end of history*] (Policy Press, 2017, 88 oldal)

A történelem hajnalától a hosszúra nyúlt tizenhatodik századig Kína volt Kelet-Ázsia gazdasági, politikai és kulturális központja. Kétségtelenül a világ legfontosabb gazdasági központjának számított. A jelenlegi Kína egyenes ági leszármazottja egy legalább négyezer évre visszanyúló civilizációnak, amely helyileg mindig ott létezett, ahol még ma is fennáll. Pusztá koránál fontosabb azonban, hogy még mindig ugyanabban a földrajzi térben használják olyan emberek, akik ugyanazon kultúra – és ugyanazon faj – képviselőinek vallják magukat, mint hajdanában élt megalkotói. Kínát először Kr. e. 221-ben egyesítették politikailag a Csin (Qin)-dinasztia alatt (Kr. e. 221–210); azonban legalább ezer évvel azelőtt is egységes politikai teret jelentett. Amikor Konfuciusz Kr. e. az ötödik század elején államról államra járva (többnyire kéretlenül) ajánlotta tanácsait az

igazságos kormányzással kapcsolatban, Kínát egyetlen politikai rendszernek, patrónusait pedig e rendszer részeseinek tekintette.

A kínai ember és a kínai nyelv régóta felismerte Kínának, mint egységes politikai rendszernek az összefüggéseit, még ha az országot gyakran egymással hadakozó fejedelemségek szabdalták is szét. A kínaiak a Csungkuo (Zhōngguó) nevet adták saját országuknak. Szó szerint „Központi Államnak” vagy „Központi Államoknak” fordítható (a kínaiiban nincsen többes számú ragozás). Hangzatosabban „Középső Birodalomként” / „Középbirodalomként” szokták más nyelveken emlegetni. Kína (China) nem a kínaiak (Chinese) földje – ahogy angolul, illetve magyarul mondják, utalván a Csin (Qin) császárra – vagy a hanok földje (amely Kína uralkodó népcsoportja). Egyszerűen és tárgyilagosan nézve ez a központi állam vagy államok, ugyanolyan magától értetődő módon, ahogy a római világ számára a Földközi-tenger volt a „mi tengerünk”. Nem volt szükség külön tulajdonnévre.

Az ókori és középkori nyugati földrajzzal szemben, amely saját civilizációját mindig az ismert világ északnyugati szélére helyezte, a kínai földrajz Kínát mindig középen helyezte el. A hagyományos kínai „Öt övezet” elmélet koncentrikus körökbe szervezte a kínai világot: az első kör a királyi birtokok, amelyeket az uralkodó személyesen kormányoz, aztán a császárnak szolgáló kínai fejedelmek birtokai, majd a nem kínai népek meghódított királyságai, a belső barbárok köre (ez a három zóna a kínai birodalmon belül található). Ezen a három civilizált zónán kívül voltak az adózó barbárok, akik hódolatukat hűbérajándékkal fejezték ki a császár felé, és végül a „vad” barbárok, akik nem voltak függésben. Az első három övezet elvben a kínai jog hatálya alá tartozott, míg a két külső övezetben lévő országok saját szokásaiknak megfelelően élhettek. Az öt övezet együtt alkotta a kínai *tienhsziát* (szó szerint „az ég alattit”, szebb kifejezéssel élve „mindeneket a mennyek alatt”).

A *tienhszia* felfogás végigkísérte az egész kínai történelmet; jelentése és velejárói azonban

változtak az évszázadok folyamán. Eredetileg szó szerint az egész világot magában foglalta; már korai időszakában azt képviselte, amit Wang Gungwu kínai származású történészprofesszor *Megújulás (Renewal)* című könyvében „felvilágosult birodalomnak” nevezett, amelyet „a konfuciánus gondolkodók és a mandarinok az egyetemes értékek közé emeltek: ez határozta meg, hogy ki számított civilizáltnak, és ki nem”. Arra a politikai rendszerre utalt, amelynek Kína volt a központi állama (vagy államai), nem pedig a földrajzi értelemben vett világra, amely olyan távoli és egzotikus helyekig is kiterjed, mint a Római Birodalom. A történelmi kínai *tienhszia* hozzávetőlegesen Kelet-Ázsiának és Közép-Ázsia szomszédos területeinek felelt meg, azaz egy olyan területnek, ahol Kína volt a messze legnagyobb gazdasági, politikai és kulturális befolyással rendelkező ország (ahogy jelenleg is az). Kínát tekintették a kelet-ázsiai politikai rendszer központi államának (államainak) a közös kínai tudat – korai kezdetektől való – nyilvánvaló felbukkanása óta egészen a 1841. január 7-én bekövetkezett válságig, amikor egyetlen brit hajó kevesebb mint négy óra alatt egy egész kínai flottát süllyesztett el.

Hierarchia és béke

Az 1840–42-es első ópiumháború megbolygatta a Pax Sinicát.¹ Kína kelet-ázsiai *tienhsziája* aligha volt a béke és a nemes érzések idilli világa, mielőtt a britek betették volna a lábukat, de viszonylag békésnek tűnt, főként az európai történelem hasonló korszakaival összevetve. David Kang politológus úgy érvel a *Kelet-Ázsia a Nyugat érkezése előtt (East Asia before the West)* című könyvében, hogy a Minguralom három évszázada alatt csak négy nagy háború volt a Mingekkel hűbérkapcsolatban lévő államok között, és az utolsó ezek közül elhanyagolható, tekintve, hogy ez döntötte romba a rendszert. A rákövetkező Qing-dinasztia külkapcsolatai még szilárdabbnak bizonyultak.

¹ A Pax Sinica (latinul: 'kínai béke') eredetileg a Pax Romana mintájára alkotott kifejezés, mely a Kelet-Ázsiában fennálló, a kínai egyeduralom biztosította – hosszú békés időszakra utal.

Kang minden bizonnyal túlbecsüli az ekkor uralkodó békét nem tulajdonítván kellő jelentőséget számos alacsonyabb szintű konfliktusnak. Mindazonáltal nem megalapozatlanok az érvei. Már az is irigyelhető, ha évszázadonként csak egy jelentős háborúról lehet beszámolni, mindenesetre valószínűleg sok kisebb háború is zajlott évről évre. Vajon ez a hosszú ideig fennálló nagyhatalmi béke a *Ming-tienhszia* emberi kapcsolatépítésének vagy hierarchiájának tudható be?

Saját korunk látszólag folyamatos hadviselésben áll, de ha kissé távolabbról nézzük az adatokat, kiderül, hogy rendkívül békés időszakról van szó. 1945 óta nem volt egyetlen nagyszabású, nemzetközileg elismert változás sem a világon a nemzetközi országhatárok tekintetében, mely háború eredményeként jött volna létre. A gyarmatok felszámolásakor a huszadik század közepén sok belső határ vált nemzetközi határrá; ugyanez a folyamat ismétlődött meg a Szovjetunió, Jugoszlávia és Csehszlovákia felbomlásakor az 1990-es évek elején. Időnként ezek a szétesési folyamatok szörnyű erőszak árán mentek végbe, ahogy India és Jugoszlávia esetében történt, és több korábbi portugál gyarmatot is erőszakos úton ragadtak magukhoz a volt gyarmati országok (Goa, Kelet-Timor). Sok ország vált vagy válik ma is polgárháború színterévé. De az emberiség történelmében a megelőző háromezer év mintájára zajló, országok közti nyílt háborúk ritkábbak lettek, és ha előfordultak, a leggyakoribb kimenetel a háború előtti határokhoz való visszatérés volt. A hódítás joga – úgy tűnik – már a múlté.

Van néhány kivétel, amely erősíti az általános szabályt: legfőképpen Kelet-Jeruzsálem Izrael általi elfoglalása 1967-ben, és a Krim orosz bekebelezése 2014-ben. Egyik sem örvendett túl széleskörű nemzetközi elismerésnek. Ez a nemzetközi kapcsolatokat jellemző új institucionalizmusnak lenne betudható, ha nem számolnánk a ténnyel, hogy a törvénytelen, de facto területfoglalások tényleg ritkák. Kelet-Jeruzsálem és a Krim-félsziget a kivételek, nem pedig a szokásos események közé tartoznak. Az országok ma már nem hatolnak

be egymás területére, vagy ha igen, akkor ez jól körbeírható célok miatt történik, melyeket elérve visszavonulnak a háború előtti határok mögé. Néha a lezáratlanság elhúzódó bizonytalanságot eredményez, mint ezt Oroszországnak szomszédjaival való sok befagyasztott konfliktusa példázza. Mindenesetre a *jöttem, láttam, győztem* magatartás már nem elfogadott. Fejlett nyugati országok – köztük az Egyesült Államok is – azon a véleményen vannak, hogy a területszerzés érdekében alkalmazott katonai erőnek már a gondolata is rendkívül elítélendő.

A sors iróniája, hogy amióta az Egyesült Államok lett a legerősebb ország a világon, azóta már nem használja katonai erejét területszerzésre. A tizenkilencedik század folyamán több alkalommal is erőszakhoz folyamodott, hogy határait a Csendes-óceánig terjessze ki Észak-Amerikában, hogy létrehozzon egy telepes kolóniát a Hawaii-szigeteken az 1890-es években, és végül, hogy megszerezze első gyarmatait az 1898-as spanyol–amerikai háborúban. Aztán felhagyott vele. Az első világháborút lezáró párizsi békekonferencián talán az Amerikai Egyesült Államok volt az egyetlen ország, amely nem lépett fel területbővítési (vagy -megőrzési) igényekkel. A versailles-i békeszerződést gyakran értékelik kudarcnak, mivel nem sikerült megakadályoznia a fasiszmus hatalomra jutását és a második világháború kitörését. Viszont, ha figyelembe vesszük, hogy alig tíz évvel annak előtte az Egyesült Államok még nem képviselt számottevő katonai hatalmat Európában, ez igazán jelentős amerikai diplomáciai teljesítménynek tekinthető.

Az első világháború emlékét annyira elhomályosították a második világháború alatti tragédiák és győzelmek, hogy nehéz felidézni, mekkora erőfölénnyel rendelkezett akkoriban az Egyesült Államok. 1919-ben a versailles-i békeszerződés aláírása idején az USA GDP-je egymagában elérte az Egyesült Királyság, Németország, Oroszország és Japán GDP-jének összességét. A brit és a francia gyarmatbirodalmak hatalmas mérete ellenére a korabeli politika tisztában volt azzal, hogy nemzetközi ügyekben az Egyesült Államok mozgatta a főbb – különösképpen a pénzügyi

– szájakat. Az 1921-es *Keresztáramlatok a mai Európában (Cross Currents in Europe Today)* című könyvében Charles Beard amerikai történész elmesél ezzel kapcsolatban egy szórakoztató, bár sajnos jelöletlen forrásból származó anekdotát, melyben „egy éles eszű francia közgazdász” idéz: *Egy tény válik meghatározóvá: az Egyesült Államok világhatalomra emelkedése. Lord Robert Cecil [a Népszövetség egyik életre hívója] az Egyesült Államok első világháború utáni helyzetét Nagy-Britannia napóleoni háború utáni helyzetéhez hasonlította. Ez az összehasonlítás egy kicsit sántít: mivel a brit hegemonia akkoriban alapvetően Európára terjedt ki, ezzel szemben az Egyesült Államoké ma az egész világra.*

Ez nemcsak afféle amerikai henegegés. Bertrand és Dora Russel brit filozófusok egyetértenek ezzel 1923-ban megjelent *Az ipari civilizáció jövőbeli kilátásai (The Prospects of Industrial Civilization)* című könyvükben. Az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság közti kapcsolatok jövőjét tekintve így érvelnek: *Két dolog közül egy biztosan megtörténik; vagy egy szövetség megalakulása, amelyben a Brit Birodalom szorulna a második helyre, vagy egy háború, amelyben szétbomlana a Brit Birodalom. Egy szövetség csak abban az esetben válna lehetségessé, ha őszintén felhagynánk saját imperialista törekvéseinkkel és minden ellenállásunkkal Amerika imperializmusával szemben. Ha ez megtörténne, nagyrészt egy angol nyelvű csoportosulás irányíthatná a világot, és fennállása alatt valószínűtlenné válnának a jelentős háborúk.*

Russellék nagy port kavarázó angol–amerikai szövetsége nem valósult meg az idő tájt, ami azzal az eredménnyel járt, hogy még több jelentős háború zajlott, mely a második világháborúban érte el csúcspontját. Az Egyesült Királyság még a második világháború után „sem hagyott fel teljesen és őszintén saját imperialista törekvéseivel”, és egészen az 1956-os szuezi válság utáni időkhöz nem érzett kényszert, hogy külpolitikáját alárendelje az Egyesült Államokkal fenntartandó „sajátos viszonyoknak”. Fél évszázaddal később az Egyesült Királyság és angolszász korábbi „domíniumai”

[a Nemzetközösség tagjai] (Kanada, Ausztrália és Új-Zéland) már rendkívül jól beilleszkedtek az amerikai hatalmi struktúrába, főként a katonáiba. A Reagan–Thatcher szövetségnek tulajdonítható a Szovjetunió összeomlásának előidézése; és függetlenül attól, hogy túlzásnak tűnik az állítás, vitathatatlan, hogy nem zajlottak jelentősebb háborúk, amióta fél évszázada megszilárdult az angolszász szövetségi rendszer.

Útban egy amerikai tienhszia felé

Hasonlóan a huszadik század eleji Egyesült Államokhoz, az Egyesült Királyság a huszadik század közepétől fogva felhagyott azzal, hogy erőszakkal kényszerítse uralmát idegegre. A világ legnagyobb része követte ebben. Szerfölött érdekes, hogy amikor Franciaország 1954-ben kivonult Vietnamból, az Egyesült Államok nem követte a gyarmati megszállók sorában. Bármennyire elhibázott lépés is volt az USA részéről a vietnámi ügybe való belebonyolódás, a háború egy ottani rezsim támogatását szolgálta egy másikkal szemben, nem pedig az Egyesült Államok uralmát akarta biztosítani. Ez a nézet uralta az USA erópolitikáját 1900 óta, és teljességgel ez jellemzi 1950 óta: az Egyesült Államok azért él katonai erejével, ha az egyes országok kormányzati formáját befolyásolja, nem pedig, hogy azok határait megváltoztassa. Az amerikai világrend a status quo megőrzését szolgálja az országok nemzetközi határainak tekintetében, de a beavatkozás híve az országok belügyeire nézve. Ez a nemzetközi kapcsolatok gyökeresen új megközelítése.

A modern szuverenitás meghatározó elve mindig is az egyes országok belügyeibe való be nem avatkozás volt. Ez az elv, bár soha nem volt kizárólagos, mára már teljesen elavultnak számít. A háború utáni időszakban az Egyesült Államok és a Szovjetunió ismételtelen kinyilvánította azon jogát, hogy beavatkozzon szövetségeseinek belügyeibe – ez voltaképpen helyettesítő háború viselését jelentette más országok határain belüli befolyásért. A Szovjetunió 1991-es felbomlása óta az Egyesült Államok volt az egyetlen számottevő erő a világpolitika színpadán, mely más országokat belügyeikkel

kapcsolatban utasított. Oroszország is megkísérelte ezt, de mérsékelt sikerrel, és főként a volt Szovjetunió határain belül. Ezzel szemben az Egyesült Államokat polgári és katonai kapcsolatok fűzik minden kontinenshez, ideértve az állandó katonai létesítményeket a világ számos országában.

A – huszadik század közepe óta – figyelemre méltóan stabil nemzetközi határok együtt a belügyekbe való be nem avatkozás ún. vesztfáliai elvének megnyirbálásával arra utal, valamilyen hatalmas átfogó erő rendezi és vezérli jelenlegi világunkat. Az a megállapítás, hogy egyedül az Egyesült Államok rendelkezik ilyen hatalmas átfogó erővel – amelyet gyakran be is vet –, nem jár messze a valóságtól. Ahogy mindig is Kína volt Kelet-Ázsia központi állama, ma az Egyesült Államok a világ központi állama. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az USA diktál a világ minden országának. Ugyanakkor azt jelenti, hogy a világ legtöbb országa fejet hajt az amerikai vezetés előtt, mind a szavak, mind a tettek szintjén. Yuen Foong Khong politológus ezt „amerikai hűbéruralkodó rendszernek” nevezi, és nyíltan a Ming-dinasztia hasonló rendszerével veti össze. Találékos lenne az „amerikai tienhszia” kifejezés. Wang Gungwu javasolta ezt elsőként a 2013-ban megjelent könyvében, a *Megújulásban (Renewal): Ma... az amerikai tienhszia az egész világon érezteti a hatását. Küldetéstudatuk háttérében példátlan katonai hatalom és politikai befolyás áll. Összehasonlítva a kínai felfogással nem passzív és védekező jellegű; inkább – más egyetemes eszméktől eltérően – terjeszkedésre képes nagyobb erőtartálékaira támaszkodva.*

Az amerikai tienhszia nem a kínai modellel alapul, és jóval kiterjedtebb hűbéruralkodó rendszer. Wang szerint a tienhszia egy új formáját képviseli: egy olyan új etikai rendszert, amely az emberi erőfeszítések szinte minden területén a kiválóság jutalmazását, és végül magának a civilizációnak a meghatározását szolgálja. Amikor Khong a jelenkori amerikai nemzetközi kapcsolatokat veti össze a Ming hűbéruralkodó rendszerrel, az amerikai tienhszia mindössze egyetlen vonatkozására összpontosít: az államközi kapcsolatokra. Jelenlegi

világrendszerünkben azonban a hierarchiák valamennyi típusa az Egyesült Államokban éri el csúcspontját. Ezek a fellegvárak lehetnek akár New Yorkban (média, a pénzvilág, a művészet, a divat, a könyvkiadás, jótékonyosság stb.), Bostonban (oktatás), a Szilícium-völgyben (számítástechnika), Hollywoodban (filmipar) vagy éppen Baltimore-ban (orvostudomány) – mindegyik az amerikai és a világméretű hierarchia netovábbjainak összeolvadását példázza. Sehoh sem nyilvánvalóbb ez, mint az üzleti világban. Bármelyik területet nézzük is, a világon elért siker az Egyesült Államokban elért sikert jelenti – és igaz ennek a fordítottja is.

Az egyes területeken elért kiváló teljesítményeknek számos központja létezik szerte a világon, de – a sportot leszámítva – szinte valamennyi területen, az élen járó intézmények túlnyomórészt amerikaiak. Ha ezeknek a csúcsszervezeteknek ténylegesen nem az Egyesült Államokban van a székhelyük, vagy nem amerikai állampolgárok az alkalmazottak, akkor is erősen befolyásolják őket az amerikai szervezeti modellek, az amerikai irányító szervezetek elismerésére pályáznak, amerikai szoftverrel működnek, és angolul intézik az üzleti ügyeket. Ez nagy hátrányt jelent minden nem amerikai szervezet és egyéni vállalkozó számára, akiknek nagyra törő terveik vannak a világ színpadán – ez a hátrány egyenes arányban áll azzal a kulturális és politikai távolsággal, amely a szervezet vagy az egyén és az Egyesült Államok közt van. Az angolul beszélő kanadaiak csekély árat fizetnek a kiemelt amerikai és globális hierarchiákban való részvételükért, az olaszok valamivel többet, az oroszok jóval többet, a kínaiak pedig mindenki közül a legtöbbet. Az amerikai vállalkozók, szervezetek és intézmények pedig learatják a babérokat.

Az amerikai tienhszia lényegét tekintve egy léptékhierarchiára épülő világklub, ahová csak akkor léphetünk be, ha megfelelő civilizáltsággal viselkedünk – hogy aztán ráadásul még tagsági díjat is fizessünk. Alternatív klubok létrehozását célzó javaslatokban nincs hiány, de az amerikai klubhoz csatlakozás hálózati előnyei olyan behozhatatlanok, hogy kevesen választják helyett az orosz vagy kínai klu-

bokat jóval alacsonyabb tagdíjaik ellenére is. Sőt, az orosz és kínai elit többnyire az amerikai klubtagságot részesíti előnyben a saját klubjukhoz tartozással szemben. Az amerikaiaknak természetesen ingyenes a belépés – nemcsak saját klubjukba, hanem általában a többibe is. S mintha ez nem volna elég, gyakran még fizetnek is nekik, hogy csatlakozzanak. Sok bizonyíték támasztja alá, hogy az amerikai közvetlen külföldi tőkebefektetések hozadéka rendszeresen magasabb, mint a külföldi tőkebefektetéseké az Egyesült Államokban. Valószínűnek tűnik, hogy hasonló (bár kevésbé könnyen mérhető) „túlzott kiváltságok” érvényesülnek más területeken is. Egyszerűbben fogalmazva, az amerikai tienstszia világában élő amerikaiaknak nem kell olyan keményen dolgozniuk, mint másoknak. Mindenki úgy táncol, ahogy ők füttyülnek.

Az amerikai tienstszia belülről

Míg a Ming *tienstszia* nyomatékosan konfucianus volt eszmeiségében, az amerikai tienstszia meghatározó ideológiája az individualizmus. Ez a szó azonban üresen cseng. Az olyan liberális elvek, mint az emberi jogok, a demokrácia és a jogállamiság egy – az egyén elsődlegességének alapelvét kimunkáló és fenntartó – felépítménynek fejlődtek; önmagukban azonban nincs konkrét tartalmuk (például milyen politikai elvek mentén haladjanak a demokráciák? mihez kezdjenek az emberek a szabadságukkal? milyen célkitűzéseket valósítsanak meg a törvények?). Mindez igen különbözik a konfucianizmustól. Ez utóbbi konkrét intézkedések, tevékenységek és célok kiterjedt halmazát írta elő, különösen a Ming-érabeli neokonfucianizmus letisztult változata. Az amerikai típusú „boldogságkeresés” nem pusztán másfajta kulturális elvárásokat ajánl, mint például az indiai brahmanizmus vagy a középkori európai kereszténység. Az amerikai individualizmus az üreshalmaz ideológiája: nincsenek tanai.

Az individualizmus azt jelenti, hogy még egyes országok USA-hoz való ellenséges viszonya ellenére is, állampolgáraik amerikai egyetemekre járhatnak, amerikai cégeknél dolgozhatnak, és – ha akarnak – reménykedhetnek

abban, hogy amerikai állampolgárokká váljanak. A Ming-korabeli Kína államközi kapcsolatait használta fel, hogy megvédje társadalmát az idegen hatásoktól; az amerikai intézmények tudatosan az emberi kapcsolatokat használják fel eszközként más társadalmak értékeinek megváltoztatására. Ez az inkább egyének, semmint államok irányába fordulás eredményezi azt az ironikus ellentmondást, hogy az amerikai tienstszia feltartóztathatatlanul terjeszkedő, míg eközben megmarad az újonnan csatlakozók önkéntes hozzáállása. Maga az Egyesült Államok, vállalatai, egyetemei és kormányzati szervezetei figyelemre méltó sikerrel viszik külföldre liberális értékeiket a személyes előmenetel egyéni lehetőségeit kínálva. A kínai elit tagjai reális eséllyel tanulhatnak amerikai egyetemeken, és dolgozhatnak amerikai cégeknél, amennyiben hajlandóak magukévát tenni egyfajta énközpontú szemléletet. Ha nem illeszkednek be, akkor nem érvényesülnek – ez azonban az ő döntésük. Ez az önérdekre hivatkozás hihetetlenül nagy húzóerő. Ezzel szemben, azon ritka esetekben, amikor az Egyesült Államok kívülről akarta ráerőltetni liberális értékeit egy országra (mint ez Afganisztánban és Irakban történt), látványos kudarcot vallott.

A Ming tienstsziaiban látszólag mind a gazdasági felesleg, mind a gazdasági élet szereplői a központ felől perifériák felé szivárogtak. Ennek közvetett, de egyoldalú bizonyítéka van. A szakértők egyetértettek abban, hogy a korai Ming-dinasztia hűbérjándék-rendszeréből általában a hűbéreseknél, nem pedig Kínának származtak előnyei. Az uralkodó felsőbbrendűségét azzal tudta kifejezni, hogy szemmel láthatóan értékesebb ajándékokat adott hűbéreseinek, mint amiket tőlük kapott hódolatuk jeléül; ezért a császári udvar soha nem igyekezett túlzott mértékben előmozdítani a hűbéresekkel való kereskedelmet. Épp ellenkezőleg: az udvar gyakran megkísérelt akadályokat gördíteni elé, főként, amikor megítélésük szerint a leendő hűbéres nem tűnt túl értékes politikai szövetségesnek. A kapott hűbérjándék és a kiosztott ajándékok közti egyensúlyhiány segített a Kína köré összpontosuló, hierarchikus kelet-ázsiai politikai rend megőrzésében, mivel ez a

kínai vazallusokat érthető módon készségessé tette alacsonyabb-rendűségük elismerésére, így felhatalmazva őket hűbérajándék küldésére. A császár még büntethette is a vazallus államokat hozott ajándékuk visszautasításával – e „büntetés” azonban csak azoknak az aránytalan előnyöknek a fényében nyerhette el az értelmét, amelyhez az ajándékhozók jutottak.

A Ming-korban súlyos büntetést szabtak ki azokra, akik megkísérelték elhagyni Kínát – ez egy olyan országot feltételez, ahonnan az emberek előszeretettel menekültek el, nem pedig olyat, ahová szívesen mentek volna. Mindazonáltal a Ming-korszak során kínai kereskedők, aranyásók és egyszerű földművesek távoztak az országból, hogy Délkelet-Ázsiában telepedjenek le. Nem tűnik úgy, mintha gazdasági menekültek áradata özönlött volna az ellenkező irányban. Az amerikai tienhsziával való szembeállítás nem is lehetne egyértelműbb. Az Egyesült Államok mágnesként vonzza a világ pénzét és tehetségét. Az emberek a pénzüikkel együtt bármikor elhagyhatnák, de mindkét esetben magasabb a nettó beáramlás. A Ming *tienhszia* az állam érdekeit (mind Kínáét, mind a hűbérállamokét) az egyéni érdekei fölé helyezte, melynek következtében az egyéni gazdasági kezdeményezéseket kíméletlenül elnyomták. Ezzel szemben az amerikai tienhszia az egyéni érdekek szószólója, természetesen a csatlósállamok, és néha magának az Egyesült Államoknak az érdekein túl is. Az eredmény egy újabb ironikus ellentmondás: az egyént előtérbe helyező állam erősebb lehet, mint az államot kiemelt helyen kezelő állam.

Gyakran elhangzik, hogy a huszadik század volt az amerikai évszázad. Az eszme nagy népszerűsítője Henry Luce volt, aki a *Life* magazin kiadójaként arra ösztönözte az Egyesült Államok népét, hogy teljesítse be azt, amit ő történelmi küldetésének látott: „magához kell ragadnia a világ vezetőjének a szerepét” csatlakozva a Hitler elleni küzdelemhez. Luce amerikai évszázada nem a második világháború végével vette kezdetét. Számára, ahogy Charles Beard és Bertrand és Dora Russell számára is, az amerikai évszázad a huszadik század elején kezdődött, nem pedig a közepén. Luce

szerint 1919-ben, az első világháború végén az Egyesült Államok elmulasztott „egy nagyszerű alkalmat, egy – az egész addigi történelemben példátlan – lehetőséget, hogy a világ vezetőjévé váljon: ezt az értékes lehetőséget szinte ezüstpálcán kínálták nekünk.”

Valamennyiünknek jól emlékezetébe vésődött Luce-nak az a kijelentése, hogy a huszadik század az amerikai évszázad; kevésbé emlékszünk viszont arra, hogy a huszadik századot az „első” amerikai évszázadnak hívta. Luce határozottan állította, hogy nem ez lesz az utolsó. Az Egyesült Államok hatalmas és erős ország, de államként közelről sem tölt be olyan uralkodó szerepet az ezredforduló környéki világrendszerben, mint a Ming-korabeli Kína a modern kor előtti Kelet-Ázsiában. Az Egyesült Államok csak azért képes központi államként fellépni egy világméretű *tienhsziában*, mert sikerült egyénekké bomlasztania a világot. Hiszen ez már egyedülálló (mondhatni: előre nem látható) módon elő volt készítve alapításakor az „Élet, Szabadság és a Boldogság keresésének” középpontba helyezésével. Az USA Függetlenségi Nyilatkozata magától érteződőnek – szó szerint Istentől valónak – veszi, hogy a kormányokat az emberek hozzák létre, hogy „biztosítsák ezeket e jogokat” az egyének számára. Az amerikai hagyomány szerint az államok nem ruházzák fel jogokkal az embereket; az emberek alkotnak államokat, hogy jogokat biztosítsanak maguknak.

Bármelyik állam előtt ott állt a lehetőség, hogy a globális világrendszer központi államává válhasson. A tizenhatodik században ez lehetett volna Spanyolország, uralma alatt tartva fél Európát és a két amerikai kontinens nagy részét. A tizenkilencedik században a fél világot irányító Nagy-Britanniáé lehetett volna ez a szerep. A huszadik században a Szovjetunió vagy (még elgondolni is szörnyű) Hitler Németországa akarta uralma alá vetni a világot. Ezek közül az államok közül azonban egyik sem lett volna képes túl sokáig a rendszer fenntartására, mivel semelyikük nem rendelkezett mással a nyers erőn kívül, és semelyikükben nem volt soha elég nyers erő ahhoz, hogy magukhoz kössék a világ többi részét. Csak egy olyan állam viheti sikerre

egy valóban globális vilárendszer vezetőjének feladatát, amely az egyén elsőbbségén alapul, és eszmeileg el van kötelezve az egyén szabad választási lehetőségei iránt.

(Asian Review of Books)

Michael Schoenenberger – Heidi Gmür

»Ugyanaz volt a problémánk, mint ma a muszlimoknak: Tényleg Isten szól hozzánk?«

Charles Morerod püspök a vallásszabadsá-
gért és a teljes burkatilalom ellen emel szót

– *Morerod püspök úr, milyen személyes kötődése van Svájcához?*

– Nos, először is svájci vagyok! De tizenöt évig Olaszországban éltem. És így talán Svájcot is jobban meg lehet érteni. Azt hiszem, szerencsénk van, hogy többnyelvű ország vagyunk. Többet értünk meg az életből, jobban megértjük a másikat, amikor több nyelvet beszélünk. Ehhez hozzáadódik még konszenzus-kultúránk és demokratikus berendezkedésünk. Természetes számunkra, hogy minden emberrel egyenrangú módjára beszélünk. Nem annyira gondolkodunk osztályokban. Talán azért is, mert soha nem voltunk monarchia. Nekem ez először külföldön tűnt fel.

– *Mit jelent mindez a társadalom számára?*

– Vegyünk a politikát. Más országokban gyakran fekete-fehér gondolkodás jellemző. Amit a másik mond, az rossz. Mi inkább azt mondjuk: talán nem értek egyet mindennel, amit a másik mond, de lehet valami jó is az álláspontjában, talán tudunk találni egy köztes megoldást.

– *Elégedett az egyházzal?*

– Elégedett vagyok azzal, hogy az egyházban Krisztussal lehetek. Természetesen ma arra is szükség van, hogy az emberekkel együtt és a hit fényében megkíséreljük megérteni, hogy mi történik az egyházban és a társadalomban – és hogy mi jöhet még.

– *Ez sikerül az egyháznak? Mára sok templom kiüresedett. Miért nem tudja már elérni a fiatalokat?*

– Vasárnap, amikor a misét tartottam a székesegyházban, az embereknek legalább az egyharmada fiatalabb volt nálam.

– *Lát valamilyen irányváltást is?*

– Már megtörtént: az emberek többsége nem érdeklődik az egyház iránt. Van azonban egyfajta eltolódás. Régebben az egyház erősen kötődött a vidékhez, ma több ember jár templomba városban, mint falun. Tavaly húsvétkor tizenhárom fiatal felnőttest kereszteltem meg Lausanne-ban.

– *Hasznára válik-e az egyháznak a növekvő elbizonytalanodás?*

Svájcban szerencsére nincs túl nagy bizonytalanság. Horvátországban azonban látni lehetett például, hogy a háború idején sokkal több ember ment templomba. Az is igaz, hogy szegényebb országokban több a hívő.

– *Kizárja egymást az egyik oldalon a kapitalizmus és jólét, illetve a másik oldalon a teli templomok?*

– A materialista szemlélet minden bizonnyal oka ennek a jelenségnek – mellesleg a kommunizmus is egyházellenes volt. Ezenkívül még más fejlemények is szerepet játszanak: a nagyszüleim idejében egészen egyszerűen nemigen lehetett vasárnaponként más egyebet csinálni, mint templomba menni.

– *Azaz szabadidős tevékenység volt?*

– Az is. Ma viszont sok ember áldozza a szabadidejét más, egyébiránt jó dolgokra, mint például a sportra és a zenére. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az egyház ellen lennének.

– *Első díszertációját Luther Mártonról és Kajetan bitorosról írta. Milyen itt Svájcban a reformátusok és a katolikusok viszonya?*

– Alapvetően sokkal barátságosabb lett az utóbbi ötven évben. Azért vannak még nehézségek. Egy apró példa: a miatyánkot újból lefordították franciára. Mi is úgy gondoltuk Svájc francia ajkú részén, hogy kötelességünk átvenni az új változatot. A svájci püspökök úgy döntöttek, hogy ezt decemberben kell megtenni. Néhány nyugat-svájci kantonban azonban megbotránkoztak rajta a reformátusok, megint mások már régen tisztában voltak ezekkel a változtatásokkal. Huzavona lett a dologból. Akkor a protestánsok kérésére úgy döntöttek a püspökök, hogy húsvétig várnak az új fordítás